

**ФАНТАСТИКА И РЕАЛНОСТ
В РОМАНА „ЖАРИ В АФРИКА“ ОТ ЕМИЛ КОРАЛОВ**

Таня СТОЯНОВА

Югозападен университет „Неофит Рилски“, България
E-mail: tadrag2001@yahoo.com

FANTASY AND REALITY IN THE NOVEL "ZHARI IN AFRICA" BY EMIL KORALOV
Tanya STOYANOVA

South-West University "Neofit Rilski", Bulgaria
E-mail: tadrag2001@yahoo.com

ABSTRACT: The deals with the novel "Zhari in Africa" by Emil Koralov, published in 1942. The author of the paper focuses on the fantastic in the novel – the mechanisms that realize it, the relations between fantasy and realism. She pays attention to the adventure, the education, the cult of the science and the Utopia in view of the fact that this novel was created for children.

Fantasy is a relatively young genre in contemporary Bulgarian literature. It was created under the influence of the translated literature and its beginning can be traced in diabolism. Between World War I and World War II far more fantastic books for children were published than for the adults. Such books were written by Emil Koralov, Elin Pelin, Nikolay Fol, etc. The accent is on adventure, travels in unknown lands and seas, and new technologies. The authors use some motifs from folklore and mythology.

Emil Koralov was one of the first authors who wrote science fiction in the field of children's literature and he was actually the most prolific writer between the World War I and the World War II. He wrote more than twenty novels for two decades. These novels were published in sequential instalments on the pages of the literary newspaper for children and teenagers "The Jolly Company". Then these novels were exceptionally popular.

KEYWORDS: science fiction, realism, children's literature, adventure, education, Utopia

Настоящата статия фокусира вниманието върху един роман на един позабравен днес, но изключително популярен в годините между двете световни войни сред детско-юношеската читателска аудитория писател. Няма да обяснявам тук защо се е случила тая забрава, тъй като причините не произтичат от художествените качества на текста, те са по-скоро идеологически. Акцентите ще бъдат в друга посока. Ще се опитам да поставя романа на Коралов в скромния контекст на българската фантастика от тоя период. Да го коментирам като новаторски за българската литература, макар и създаден под влияние на чужди образци. И не на последно място – в годините, когато литературата за възрастни едва прохода в областта на художествената фантастика, а някои автори дори твърдят, че такава изобщо няма, в детско-юношеската литература за едно десетилетие един писател създава повече от двайсет повести и романи. И така да опровергая мантрата, повтаряна повече от век, че „малката“ литература се създава, имитирайки „по-голямата“, за да изпълни дидактичните функции, вменени ѝ от обществото. Фантастиката в българската литература е сравнително нов жанр. Макар че фантастичното присъства в много жанрове на фолклора, както и в апокрифната литература, съвременната художественофантастична литература черпи вдъхновение преди всичко от преводната. Романът на Жул Верн „Пътешествие около света за 80 дни“ е издаден от пловдивското издателство „Х. Г. Данов“ непосредствено след Освобождението (1880 г.). През 19. и в началото на 20. век се превеждат и издават на български език книги на Хърбърт Уелс, Андре Лори, Едуард Белами, Джонатан Суифт и др. И въпреки че тези книги се радват на популярност сред българските читатели, българската литература остава все още в плен на реализма. Промяната идва през 20-те години, когато под влияние на диаволизма се ражда българската фантастика (Харитонов, 2003, с. 18). Изключително любопитен е фактът, че тъкмо в България, страната, която няма създадена литературна традиция в областта на фантастичното, е създадено първото в света издателство за фантастична литература. През 1922 година Светослав Минков основава просъществувалото по-малко от година издателство „Аргус“, в което са издадени само две, но знакови за фантастичната литература книги.

Процесът набира скорост през следващото десетилетие, когато количествените натрупвания довеждат до качествени изменения. До това заключение стига и един от най-добрите познавачи на българската фантастика Евгений Харитонов: „30-те години в историята на българската фантастика се оказват благодатни. Фантастиката все още заема маргинални позиции, но тя става несъизмеримо повече. И което е особено важно: в България накрая се създава оригинална научна фантастика“ (Харитонов, 2003, с. 18). През 30-те години на миналия век е началото и на българската фантастика, създадена за детско-юношеска аудитория. Един от първите е Емил Коралов, който през 30-те и 40-те години издава повече от 20 фантастични повести и романи. Една част от тях излизат в литературни поредици, обединени от общи герои – Жари и Морското момиче, Ради и др. Това са приключенско-фантастични романи, написани под влияние преди всичко на преводната литература, но в тях, както във фантастиката изобщо, можем да открием познати образи и мотиви от митологиите и фолклора. Героите на Коралов пътуват в далечни земи, прекосяват морета и океани, слизат под земята и на морското дъно, идват от бъдещето, създават технически изобретения и свършени градове. В романа на Емил Коралов „Жари в Африка“ „се кръстосват“ фантастично и реално, което е жанров белег в почти всички произведения на художественофантастичната литература. Но тук има още един фактор, който предопределя спецификата на фантастичното – адресатът. Става въпрос за това, че заедно с чудесното, невъзможното, алогичното и нереалното в повествованието се назовават и битови, географски, исторически и дори научни реалии, за да се поддържа илюзията за достоверност на случващото се. В същото време на възрастта на читателя се дължи повишеният интерес към действието, случката, приключението, авантюрата, пътешествието в непознатото, както и акцентът върху възпитанието и образованието на младия читател. В изследването на природата на фантастичната литература като специфичен жанр Цветан Тодоров (Тодоров, 2009, с. 25) пише: „Фантастичното – това е **колебанието** (к. м., Т. С.), изпитано от човек, който познава само естествените закони, щом се изправи пред привидно свръхестествено събитие“.

Кой е колебаещият се човек според Тодоров?

„Отначало дадохме дефиниция на жанра: фантастичното се основава преди всичко на колебание у читателя (който се идентифицира с главния герой) по отношение на някакво странно събитие.“ (Тодоров, 2009, с. 134).

Правейки преглед на различните концепции за жанра на фантастичната литература, в това число и на Цветан Тодоров, Елка Константинова (Константинова, 1985, с. 13) говори за два вида фантастична литература, като се доближава до дефиницията на Станислав Лем: „С други думи казано: *първия вид фантастично имаме, когато героите, разказвачът и съдържаният се в текста читател възприемат с удивление нарушените ред и хармония в изобразявания свят, а втория вид фантастично – когато авторът и читателят субективно възприемат описаното явление като нереално, невъзможно, ирационално*“ (к. а., Е. К.). Първия вид изследователката определя като истинска, чиста, самостоятелна, самоцелна фантастика и дава пример с фантастиката на ужаса, втория вид – като несамостоятелна или иносказателна фантастика, в която има само елементи на фантастичното. В този ред на мисли романът „Жари в Африка“ недвусмислено може да се дефинира като чиста фантастика, доколкото героите и разказвачът определят с удивление случващото се, защото то изобщо не отговаря на установените закони и норми, в които протича техният живот. Нещо повече – героите се колебаят дали това, което виждат, е техният действителен живот, или нещо, случващо се насън. Самолетът на Жари и неговите приятели е недосегаем за куршумите: „Куршумите затропаха като дъжд по тялото на въздушните кораби, но не направиха повече повреди, отколкото можеха да направят дъждовните капки“¹; „Отде тоя чуден летец знаеше името му? Наистина **сън** ли беше това, или действителност?²”; „И като каза това, непознатият летец подаде чудната си ръка, облечена в светещия ръкав на чудната си метална дреха и хвана за ръка Карл. Карл не се отдръпна. Той беше като **омагьосан** и се покоряваше на непознатия, смаян и радостен едновременно. Тогава непознатият го потегли за ръката и отведнъж леко го дигна във въздуха и се

¹ Коралов, Емил. „Жари в Африка“. София, 1942, стр. 35.

² Цит. съч., стр. 34

качи с него в самолета, като изду само веднъж хвърчащата си дреха. И отгоре още веднъж махна с ръка на **смаяните** войници³; „... двата бронирани кораба се вдигнаха във въздуха и изчезнаха зад облаците пред очите на **смаяните англичани**, които сега вече наистина почнаха да мислят, че бяха преживели **някакъв сън или кошмар** (к. м., Т. С.).“⁴ Дотук говорим само за спецификите на фантастичното, но акцентът на настоящия текст е да се очертаят границите и взаимодействията на фантастика и реалност в романа на Коралов. За да стане ясно това взаимодействие, накратко – за какво разказва текстът? Един от героите на романа, Талаз, напуска родния дом, който се намира в Слънчевия град, а, както разбираме по-нататък, това не е реален град, а град от бъдещето. Мечтата му е да опознае света на земните хора и да снима филм за континента Европа. (Романът е издаден през 1942 г. и най-страшната война на света е в разгара си. Тя има важно място в сюжета, макар и да не е пряко назована). Жари, Морското момиче и още 12 техни приятели от Слънчевия град политат след него със своите бронирани самолети. Действието, наситено с много екшън, се развива основно в Африка, както става ясно от заглавието.

Какво е действително, реално, подчинено на законите на ежедневното съществуване, и кое е фантастично, измислено, нелогично, неподчинено на детерминирания модел на света, който познаваме?

Първо: Местата, на които се развива действието, са назовани с географски реалии и не задават никакво колебание за своето съществуване. Героите прелитат над цяла Западна Европа и Африка – споменати са страните Италия, Германия, Малта, Англия, Франция, градовете – Лондон, Париж, Берлин, остров Сицилия, пустинята Сахара, а в един друг контекст и България.

Второ: Воюващите страни са основно Германия, Италия и Англия, споменати са и други страни, участващи в конфликта, което не поставя под съмнение факта, че става въпрос за Втората световна война. В това недвусмислено ни убеждава писмото, което Талаз оставя на майка си, преди да се отправи към Европа: „Мила мамо и Морско момиче, от две-три години вече в Европа, Азия, Америка, Африка и Австралия, ония далечни земи, където хората достигат вече нашето съвършенство в науката, се води страшна война, най-голямата, каквато историята в света познава. Аз обичам много историята, искам да опиша тая война и затова реших да замина за Европа“⁵. Малко по-надолу: „Нападащите самолети започнаха да осветяват брега с ракети и да пускат бомбите си. Но веднага им отговори силна противосамолетна батарея. Брегът забълва огън и в същото време изстребители от Италия смело се втурнаха срещу нападателите англичани“⁶. Една от главните сюжетни линии в романа разказва за двама германски войници – Гаспар и Карл, които участват във войната като пилоти на бойни самолети. Жари и неговите приятели симпатизират на тези войници и помагат активно на тяхната кауза за освобождаването на Африка от окупаторите англичани. (Вероятно това е една от причините, ако не и главната, романът да потъне в забрава след 1944 година).

Трето: Технологиите, които се споменават от героите, наистина съществуват по времето, когато Коралов пише романа. Става въпрос за бойните бронирани самолети, парашути, преносвачи-хидроплани, радио и радиотелефон, фотокамера, наречена апарат, с която Талаз снима бойните действия, компас, далекоглед и други. А за да го има и възпитателното въздействие (все пак става въпрос за детско-юношеска литература), е споменат и един исторически факт, който цели да повдигне патриотизма на читателите. Когато Гаспар среща Талаз за пръв път, го разпитва откъде идва и какъв е, последният, спазвайки законите на Слънчевия град, иска да запази тайната за произхода си. Тогава Гаспар допуска, че непознатият може да е българин: „Но кажи най-сетне какъв си! Искаш сам да улуча, но на, не мога да позная. Да не си случайно българин! Българите са ни съюзници (на германците – б. м., Т. С.) и между тях има много храбри юнаци. Те са прочути като първите нападатели със самолети. Тоя, който пръв е употребил самолет за нападение срещу

³ Цит. съч., стр. 34-35

⁴ Цит. съч., стр. 35

⁵ Цит. съч., стр. 3

⁶ Цит. съч., стр. 17

неприятеля, е българин⁷. Тук явно авторът има предвид поручик Пламен Топракчиев, който пилотира самолет в битката при Одрин. Когато говорим за технологичните средства, споменати в романа, трябва да изтъкнем факта, че макар и вече съществуващи по времето, когато той е писан, те не са съвсем реалистични. Както вече стана въпрос, Жари и неговите приятели идват на помощ на земните хора от друг, непознат свят, те идват от бъдещето и владеят технологии, чието съвършенство още не е познато на Земята. Хората на бъдещето летят на електрически самолети, чиито прозорци са от метална, прозрачна непробиваема броня. Ето какви реплики си разменят Жари и Карл:

– Аз не зная как да ви се отблагодаря за това – измърмори той. – Аз съм така смаян от вас. Никой у нас не е чувал още за хора, които да имат такива съвършени самолети и затова съм така смаян от вашето появяване.

– Да, ние не сме точно като вас – обади се Жари. – Ние сме така да се каже хората на бъдещето.⁸

Да вметнем, че самолетът някъде от средата на 20-те години устойчиво се настанява в сюжетите на българската литература – и за деца, и за възрастни. Стилиан Стоянов уместно отбелязва, че той е най-митологизираното и литературно експлоатирано средство от началото на ХХ век до изстрелването на космическите ракети през 50-те и 60-те години на същия век (Стоянов, 2014, с. 123). Хората на бъдещето не се отличават на пръв поглед с нищо от земните хора. Освен че говорят и разбират всички езици, но езикът, на който говорят помежду си, е непознат за земните. Това, което ги отличава, са технологиите, достигнали непознато за европейците съвършенство. И още нещо много важно. Самолетите, с които прелитат хората на бъдещето, много напомнят фантастичните разкази за НЛО, които всички сме чели или гледали. Но препращат и към познати от вълшебните приказки вълшебни средства. Бронирани бойни самолети са невидими за окото и летят безшумно благодарение само на едно копче, което задейства тънка въздушна пара, обгръщаща тялото на самолета: „След малко двата самолета летяха съвсем безшумно и невидими за никое око“⁹. Самолетите са невидими за останалите благодарение на едно копче, подобно на героя от вълшебните приказки, който е невидим благодарение на вълшебната шапка невидимка. В същото време обаче невидимите герои на фантастичния роман разполагат с усъвършенствани далекогледни, които им позволяват да наблюдават от много далечно разстояние случващото се на земята. И не само това. Техните съвършени самолети са неуязвими срещу куршумите. Героите от бъдещето разполагат с непромокаеми метални дрехи, които ги правят неуязвими в сраженията, подобно на героите и боговете в Троянската война: „Щом Морското момиче се появи със своя чуден самолет на небето над Жълтата крепост, нападащите започнаха веднага да я обстрелват. Но тя се беше завила в своята непроницаема метална дреха, от която снарядите, и да я улучеха, щяха да отскочат като гумени топки от земята. Такова беше свойството на материята, от която беше направена дрехата“.

Подобно на героите от вълшебните приказки, и хората от бъдещето могат да летят, но не с вълшебни килимчета, а с електрическите си парашути: „Ами ние показвахме преди това на хората от крепостта как се хвърка с тях на късо разстояние, че те са парашути, с които може да се излита за малко и във въздуха, а не само да се скача на земята“¹⁰. Както се вижда от приведените примери, фантастично и реално съжителстват безпроблемно в романа на Емил Коралов „Жари в Африка“. Може да кажем, че в романа има три равнища на изобразявания свят. Те се реализират чрез прескачане на герои и събития в различни време-пространствени измерения. Герои, както стана ясно, също „идват“ от различно време и място. Първият план, условно казано, е планът на съвременността. Безспорната алюзия за описаното историческо събитие води към съвременното на автора и времето, когато е писан романът. Вторият план е на фолклорно-митологичното време.

⁷ Цит. съч., стр. 19

⁸ Цит. съч., стр. 36

⁹ Цит. съч., стр. 10

¹⁰ Цит. съч., стр. 55

Както стана ясно от посочените примери, хората на бъдещето много силно напомнят епическите герои на Омир – като тях те са неуязвими и благодарение на това помагат на земните хора, които принадлежат на сегашното. Те слизат със своите хвъркати столчета под земята, където се срещат с княза на арабското село, за да го избавят от англичаните и така да помогнат за освобождението на неговия народ. Има го и момента с преобличането, смяната на местата на героите, която е временна, и други, познати от фолклора мотиви. Тук алюзиите с вълшебната приказка са очевидни. Третият план е този на бъдещето. Той е на Слънчевия град, създаден от Жари, светът на високите технологии. Тези три пласта не съществуват успоредно, а едновременно в романа. Хората на бъдещето и съвременните хора живеят едновременно, те се срещат в настоящето, тук и сега. Жари и неговите приятели са недосегаеми и неуязвими, невидими и непобедими като боговете от Олимп и на вълшебните приказки, но не благодарение на своя произход и вълшебните средства, които притежават, а на чудесата на технологиите, които владеят до съвършенство. Това взаимопроникване и едновременно присъствие на трите пласта в романа се осъществява чрез средствата на фантастичното. Именно то кара героите да се усъмняват във видяното и да се чувстват като насън. Защото са нарушени познатите норми, по които е построен светът на земните герои, а и на потенциалните читатели, изобразеният в романа свят не е подчинен на детерминирания модел на света, в който живеем. Важно е да отбележим, че фантастичното не влиза в конфликт с реалността, не руши нормите на ежедневието, не застрашава устоите на света. Напротив, свръхестественото, непознатото, нелогичното, тайното е в хармония със законите на обективния свят на земните герои. Не трябва да забравяме, че става въпрос не просто за фантастика, а за литература, писана с умисъл за детско-юношеска читателска аудитория. Този роман е създаден да забавлява читателите си с невъобразимите приключения на Жари, Морското момиче и техните приятели. Но той има и друга, не по-малко важна цел. Детската литература е призвана да откликне и на една възпитателна идея, най-общо казано. Това е постигнато със средствата на утопичното. Романът недвусмислено внушава, че не само хората „от“ бъдещето, но и хората „на“ бъдещето ще побеждават не като се убиват един друг, а чрез силата на интелекта си, въплътена в съвършената машина:

Жари се засмя.

– А, приятели, тъй ли искате да ни нападате! Сега ще ви пратя много здраве! – но той не загърмя нито с оръдия, нито с картеници, а просто натисна едно копче. Отведнъж се отвори една голяма уста отстрани на неговия самолет и духна силен вятър, истинска вихрушка. В един миг всички войници от отряда се разхвърчаха като перушинки и се натъркаляха по пясъка. Картеницата в миг престана. – Хайде, стига ви толкова! Довиждане! – махна има Жари с ръка, и двата бронирани кораба се вдигнаха във въздуха и изчезнаха зад облаците от очите на смаяните англичани, които сега вече наистина почнаха да мислят, че бяха преживели някакъв сън или кошмар.¹¹

Хората на бъдещето владеят изкуството да се побеждава в една война, защото вместо куршуми използват упоителни бомби. Те, както подсказва името им, упояват враговете, без да ги убиват. Познават и още едно важно изкуство – да лекуват хора, вкусили от най-силната отрова. Те са изобретили лекарства, които връщат силите и на умиращи хора. Така успяват да спасят пратеник на княза в пустинята, който е ял от плодовете на смъртоносно растение:

Тези момчета ме спасиха! – отговори арабинът. – Дали ми някакво лекарство, което действало срещу всички отрови и срещу най-силните.¹²

Романът утвърждава силата на човешкия интелект, на вярата в науката и чрез ежедневно поведение на героите, които идват от бъдещето. Талаз напуска родния си дом в Слънчевия град не воден от авантюрния импулс за преследване на приключения, а за да опознае петте континента и да направи филм за тях: „Простете ми, че ви оставям, но какво да правя като желанието ми да видя

¹¹ Цит. съч., стр. 35

¹² Цит. съч., стр. 52

тия страни е така голямо. Аз вече отраснах и искам да се отдам на науката, на изучаването на света¹³.

В заключение ще кажа, че за около едно десетилетие фантастичният детско-юношески роман представя произведения, които не отстъпват по занимателност на сюжетите и художествени качества на познатите в превод европейски образци. Освен Емил Коралов фантастика за деца пишат Елин Пелин, Николай Фол, Ценко Цветанов и неколцина други. В количествено отношение най-голям принос има Емил Коралов. И не само в количествено. Отпечатани в голямата си част на страниците на литературния вестник за деца и юноши „Весела дружина“, в който Коралов работи като съредактор, разказите за Жари и морското момиче са чакани с нетърпение от своите читатели. Писането на големи белетристични произведения като „четиво с продължение“ или литературна поредица, както ги наричаме днес, предопределя някои специфични особености на тези текстове. И като се има предвид ролята на литературната периодика в годините между войните, ги прави изключително популярни. Но за съжаление, като изключим романите на Елин Пелин за Ян Бибиян, днес те са забравени.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Константинова, Е. (1985)** Фантастика и съвременност. София: Наука и изкуство. (*Konstantinova, E. Fantastika i savremennost. Sofia: Nauka i izkustvo.*)
- Стоянов, Ст. (2014)** Литература и технологии. В. Търново: Фабер. (*Stoyanov, St. Literatura i tehnologii. V. Tarnovo: Faber.*)
- Тодоров, Цв. (2009)** Въведение във фантастичната литература. София: СЕМАРШ. (*Todorov, Tsv. Vavedenie vav fantastichnata literatura. Sofia: SEMARSH.*)
- Харитонов, Е. (2003)** България фантастическая. Обзорение болгарской фантастической прозы и критики. София: Аргус. (*Haritonov, E. Bolgaria fantasticheskaya. Obozrenie bolgarskoi fantasticheskoi prozoi i kritiki. Sofia: Argus.*)

¹³ Цит. съч., стр. 3